

Izv. prof. dr. Ivan Balta

OSJEČKA REZOLUCIJA 1905. GODINE I IZBORI ZA HRVATSKI SABOR U GRADU OSIJEKU 1906. GODINE

Uvod

O gradu Osijeku, odnosno o njegovim izborima za Hrvatsko-slavonsko-dalmatinski sabor 1906. godine, pisano je i objavljivano u kontestu ukupnih zbivanja u Hrvatskoj i Slavoniji. Do sada nisu vršena temeljitija arhivska i historiografska istraživanja o izborima 1906. godine u gradu Osijeku, kao važnom društveno-političkom središtu Slavonije.

Osijek je do početka 20. stoljeća proživljavao iste društveno-političke sudbine kao i svi gradovi te hrvatsko-slavonske i južnougarske županije. U formalno-pravnom pogledu grad Osijek se nalazio u sklopu Trojednog (hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog) kraljevstva, ali je ekonomski u mnogome ovisio i bio upućen na ugarske županije. Dakle, ovisio je o Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom saboru, ali i o zajedničkom Ugarskom saboru,¹ posebno od druge polovine 19. stoljeća, odnosno od vremena oživotvorenja mađarske državne misli i julijanske akcije.²

Osijek je na razmeđi 19. i 20. stoljeća bio na razmeđi društveno-političkih interesa, u kojoj su na jednoj strani bili mađaroni i ugarska vlada, na drugoj strani hrvatski narodni pokret i Hrvatsko-slavonsko-dalmatinski sabor, na trećoj strani srpski nacionalni interesi, te na četvrtoj strani vojska u direktnoj nadležnosti Beča kao produžene ruke austrijske carske politike.³

¹ Hodimir Sirotković, *Ustavni položaj i organizacija rada sabora kraljevina Hrvatske i Slavonije u građanskom razdoblju njegova djelovanja (1848-1918)*, Rad JAZU, Razred društvenih znanosti, 20, Zagreb, 1981., 39-86.

Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Barbat, Zagreb, 2002.

² Ivan Balta, *Julijanska akcija u Slavoniji i ostalim hrvatskim krajevima te Bosni i Hercegovini*, DMZUH, O-tisak, Zagreb, 2006., 1-329.

³ Ivan Balta, *Slavonija i Srijem 1848. i 1849. godine - Hrvatsko-mađarski odnosi*, Privlačica, br. 7, Vinkovci, 2000., 1-97.

U središtu izbornih aktivnosti 1906. godine u gradu Osijeku bijahu stranačke borbe te novi politički i stranački odnosi početkom 20. stoljeća u Hrvatskoj i Slavoniji, koji su snažno utjecali na rezultate saborskih izbora u Osijeku.⁴

Objavljeni znanstveni i stručni radovi nisu se izričito bavili pitanjima saborskih izbora u gradu Osijeku 1906. godine, ali su djelomično obrađivali tadašnje saborske izbore u županijama i gradovima u Hrvatskoj i Slavoniji, u kontekstu ukupne gospodarske, političke, kulturne i društvene povijesti Hrvatske i Slavonije.

Radovi Jaroslava Šidaka⁵ bavili su se pitanjima stranačkih ideologija i nacionalnim pokretom u Hrvatskoj i Slavoniji, a o izborima u Osijeku 1906. godine posebno se ne govori. Rad Renea Lovrenčića⁶ bavio se pitanjem politike oko 1903. godine i „politikom novog kursa” u Hrvatskoj i Slavoniji, no ne i izborima u Osijeku 1906. godine. Radovi Mirjane Gross⁷ samo su periferno doticali izbore u Hrvatskoj i Slavoniji, ali ne i u gradu Osijeku. Zajednički rad J. Šidak - M. Gross - I. Karaman - D. Šepić⁸ obradio je politički, ekonomski i društveni položaj Hrvatske i Slavonije između 1860. i 1914. godine, u kojem su pregledno obrađeni i saborski izbori 1906. godine, statistički napominjući rezultate u županijama i gradovima. Osječki povjesničari Josip Bösenderfer⁹ i Kamilo Firingier¹⁰ pisali su pregledno o Slavoniji i Osijeku, ali se nisu bavili saborskim izborima za grad Osijek 1906. godine. Monografije o gradu Osijeku¹¹ samo su fragmentarno-statistički dale podatke o saborskim izborima u gradu Osijeku 1906. godine.

⁴ Mirjana Gross, *Političke stranke u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća, primjer pseudoustavnosti*, Radovi IHP, 18, Zagreb, 1985., 285-290. Mirjana Gross, *Nacionalno-integracijske ideologije u Hrvata od kraja ilirizma do stvaranja Jugoslavije*, Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća), Sveučilišna naklada liber, Zagreb, 1981., 283-307.

⁵ Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*, Zagreb, 1973, 31. Jaroslav Šidak, Društvene strukture i nacionalni jugoslavenskih naroda uoči I. svjetskog rata, *Nastava povijesti*, 4., Zagreb, 1975., 216-226.

⁶ Rene Lovrenčić, *Geneza politike „novog kursa”*, Zagreb, 1972., 5-110.

⁷ Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973., 224-329.

Mirjana Gross, Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća), Zagreb, 1981., 283-293. Mirjana Gross - Agneza Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Globus, Zagreb, 1992.

⁸ Jaroslav Šidak - Mirjana Gross - Igor Karaman - Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914.*, Zagreb, 1968., 1-200.

⁹ Josip Bösenderfer, *Crtice iz Slavonske povijesti*, Osijek, 1910.

¹⁰ Kamilo Firingier (*povijesni članci o Osijeku*).

¹¹ Skupina autora, *Gospodarstvo Osijeka 1196.-1996.*, Osijek, 1998, 61-207. Skupina autora (Ive Mažuran...), *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Osijek, 1996., 163-172. Stjepan Sršan, *Povijest Osijeka*, Osijek, 1996., 47-81.

O saborskim izborima u gradu Osijeku 1906. godine korištena je arhivska građa iz Državnog arhiva u Osijeku,¹² Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu,¹³ periodika iz hemeroteke Muzeja Slavonije u Osijeku,¹⁴ te objavljena historiografska građa i znanstveno-stručna literatura o saborskim izborima 1906. godine u Hrvatskoj i Slavoniji.

Istraživanje o saborskim izborima 1906. godine povezano je s brojnim otežavajućim okolnostima: kompleti novinskih listova ili nisu sačuvani ili se čuvaju u raznim ustanovama i institucijama, a dosadašnje objavljeno gradivo ne daje puno informacija o saborskim izborima u Osijeku, kao ni ocjene i procjene djelovanja pojedinih političkih stranaka u gradu Osijeku, te je teško elaborirati jesu li i koliko bile podložne dnevnopolitičkim uvjetima.

Djelovanje stranaka i političkih prvaka u vrijeme izbora temeljeno je na dostupnom arhivskom gradivu te tadašnjim dnevnim i tjednim novinama koje su ujedno bile glasila političkih orijentacija stranaka u gradu Osijeku 1906. godine.

Društveno-ekonomske prilike u Osijeku uoči saborskih izbora 1906. godine

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće Osijek je bio vodeće urbano i središnje naselje Slavonije koje je imalo dinamičan gospodarski razvoj.¹⁵ Od kraja 19. stoljeća Osijek se stanovništvom višestruko povećavao, a posebno je porasla njegova uloga kao industrijskog, upravno-političkog i kulturnog središta Istočne Hrvatske ili Slavonije.¹⁶

Mnogobrojna seoska gazdinstva u neposrednoj okolici grada Osijeka, odnosno u Virovitičkoj županiji, na početku 20. stoljeća bila su vrlo usit-

¹² Državni arhiv Osijek (dalje: DAO), fond: *Zapisnici grada Osijeka* za 1905. i 1906. godinu; novine: „Vjestnik županije virovitičke” Osijek (dalje: VŽV) za 1904., 1905., 1906. i 1907. godinu.

¹³ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), fond: *Zapisnici županije virovitičke* za 1905. i 1906. godinu; fond: *Saborski zapisnici* za 1905. i 1906. godinu; novine: „Narodne novine” (dalje: NN) za 1904., 1905., 1906. i 1907. godinu.

¹⁴ Muzej Slavonije u Osijeku (hemeroteka), novine: „Narodna obrana” Osijek (dalje: NO), „Slavonische Presse” Osijek (dalje: SP), „Die Drau” Osijek (dalje: DD) i „Obzor” Zagreb za 1903., 1904., 1905., 1906. i 1907. godinu.

¹⁵ Skupina autora, *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Osijek, 1996., 163-172.

¹⁶ a) Božena Vranješ-Šoljan, *Stanovništvo gradova Banske Hrvatske na prijelazu stoljeća*, Zagreb, 1991, 180; “(...) Stanovništvo grada Osijeka od 1900. do 1910. godine u postocima: obrt i trgovina porasla od 30,0% na 36,0%, promet od 7,0% na 8,8%, trgovina i vjeresijsko od 8,6% na 9,3%, obrana od 9,0% na 10,47%, dok su ostale grane stanovništva bile u opadanju, izražene u postocima (...)”; b) Stjepan Sršan, *Povijest Osijeka*, 1996., 81.

njena, što je otežavalo razvoj seoskog gospodarstva.¹⁷ Istodobno, usitnjena gospodarstva, kojih je već krajem 19. stoljeća u okolici Osijeka bilo preko 20%, nisu omogućavala opstanak dijela stanovništva na selu, što je bio uzrok proletarizacije seljaštva, ali i velikih migracija izvan Slavonije, naročito u prekooceanske zemlje. Brojno „proleterizirano” seljaštvo potražilo je svoj izlaz u zapošljavanju u industriji i manufakturama grada Osijeka.¹⁸

Tablica 1: *Udio sitnog seljačkog posjeda u Virovitičkoj županiji, kojem je Osijek bio središte*¹⁹

Kategorija posjeda u jutrima VIROVITIČKA ŽUPANIJA	Broj posjeda	%
Posjedi do 1 jutra	7.081	21,7
Posjedi od 1 do 5 jutara	7.132	21,8
Posjedi od 5 do 100 jutara	18.245	55,9
Posjedi veći od 100 jutara	202	0,6
Ukupno	32.660	100,0

Iz tablice je vidljivo da u Virovitičkoj županiji 21,7% stanovništva ima do 1 jutra zemlje, od čega prosječno domaćinstvo nije moglo živjeti. Ograničene mogućnosti zapošljavanja slobodne radne snage sitnoseljačkog ili bezzemljaškog stanovništva okolice grada Osijeka, tj. u Virovitičkoj županiji, gotovo da i nije bilo u domeni agrarne ili prerađivačke privrede, što je dovelo do ekonomske emigracije u grad Osijek, ali i u zapadne zemlje.²⁰ Gospodarski problemi u Osijeku bili su dio opće političke krize u Hrvatskoj i Slavoniji, kojima se osječka “Slavonische Presse” bavila nekoliko mjeseci u svojim člancima: „Hrvatska i Slavonija i kriza.”²¹ U Osijeku se još 1904.

¹⁷ *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I., 1905., Zagreb, 1913, 337-340.

¹⁸ Dragutin Pavličević, *Pregled agrarnih odnosa u banskoj Hrvatskoj 1848-1903.*, „Naše teme“, br. 11, Zagreb, 1984, 2409-2424.

¹⁹ *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I, 1905, Zagreb, 1913., 337-340.

²⁰ Igor Karaman, Problemi ekonomskog razvitka hrvatskih zemalja u doba oblikovanja građansko-kapitalističkog društva do prvog svjetskog rata, 307-342. Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća), (urednik M. Gross), Zagreb, 1981. Igor Karaman, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje (studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII.-XX. stoljeća)*, Osijek, 1997., 190. Igor Karaman, *Industrijalizacija građanske Hrvatske, 1800-1941.*, Naprijed, Zagreb, 1991.

²¹ Unsere wirtschaftlichen Verhältnisse, „Slavonische Presse“, Essegg (dalje: SP), Nr. 186., 15. September 1905., 1.

Kroatien-Slavonien und die Kriese, SP, Nr. 222., 28. Septemeber 1905., 1. i 2.

Kroatien-Slavonien und die Kriese, SP, Nr. 240., 19. October 1905., 1.

godine pokušalo barem donekle ublažiti gospodarstvenu krizu otvaranjem trajne izložbe Slavanskog gospodarskog društva.²²

Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj Zemaljskoj vladi u Zagrebu stalno su pristizale pritužbe osječkih privrednika zbog opasnosti od strane konkurencije koja je u Slavoniji bila sve više prisutna.²³

Već na početku 1904. godine među osječkim radnicima zabilježeni su prvi štrajkovi, prvenstveno štrajk u Tvornici žigica²⁴ koji je 1905. godine prerastao u generalni štrajk i trajao tjedan dana, o čemu je napisana cijela serija članaka u novinama „Slavonische Presse.”²⁵

Osječke su se novine nerado i vrlo oprezno odnosile prema radničkom štrajku koji se dogodio u Osijeku u svibnju 1905. godine.²⁶

U Osijeku i Virovitičkoj županiji stvarnu političku moć imali su veleposjednici, industrijalci, trgovci i bankari, kao grofovi Pejačevići, Normanni, Pfeifferi, Guttmanni..., dakle oni koji su posjedovali ekonomsku i financijsku moć,²⁷ a ujedno bili i najveći porezni obveznici grada Osijeka i Virovitičke županije.²⁸

Iz tablice 2. je vidljivo kolike su godišnje porezne obveze, a u potpunom popisu 56 najvećih poreznih obveznika Virovitičke županije i grada Osijeka navedeni su najveći osječki porezni obveznici, veleposjednici, industrijalci, trgovci i bankari koji su ujedno bili vijećnici grada i skupštinari Virovitičke županije u Osijeku, dakle imali su i političku moć u gradu Osijeku.

Nakon što je 1895. donesen Zakon o uređenju gradskih općina,²⁹ grad je Osijek izdvojen iz Županije i neposredno podređen Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj Zemaljskoj vladi u Zagrebu. Istim je zakonom regulirano i aktivno biračko pravo te je Osijek za naredne izbore 1905. i 1906. godine bio izlučen iz svoje Virovitičke županije.

²² DAO, Trajna gospodarska izložba Slavanskog gospodarskoga društva u Osijeku, „Vjesnik Županije Virovitičke“, Osijek (dalje: VŽV), br. 1., 1. siječnja 1905., 11.

²³ DAO, „Trgovačke, obrtničke i gospodarske vijesti“, VŽV, br. 5., 1. ožujka 1905., 51.

²⁴ Štrajkovi u Osijeku, „Narodna obrana“, Osijek (dalje NO), 27. II. 1904.

²⁵ Generalstreik in Esseg, SP, Nr. 107., 10. Mai 1905., 1. (napisana je serija članaka o generalnom štrajku u Osijeku, od broja 107. do broja 112.).

²⁶ Generalni štrajk u Osieku, NO, Osijek, 9. V. 1905. „...Za sada vlada u gradu mir. U gradskim se tvornicama nigdje ne radi. Kako doznajemo zatvorene su gostione u Strossmayerovoj ulici... Na žabnjaku je postavljena jedna satnija vojničtva... Molimo s toga naše pretplatnike, da se strpe, te da razumiju naše sadanje neugodno stanje...”

²⁷ DAO, Veliki porezni obveznici grada i županije, VŽV, br. 3., 1. veljače 1906., 21.

²⁸ 56 najvećih poreznih obveznika Virovitičke županije i grada Osijeka, VŽV (3), 1. V. 1906., 2.

²⁹ Ferdo Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, Zagreb, 1953., 137.

Tablica 2: *Petnaest od pedeset šest najvećih poreznih obveznika u Virovitičkoj županiji*
(u tablici je navedeno samo petnaest najvećih)

	<i>Ime i prezime / status</i>	<i>Mjesto</i>	<i>Porez</i>
1	Theodor grof Pejačević, vlastelin	Našice	84.052 Kr.
2	Rudolf grof Normann, vlastelin	Valpovo	52.844
3	Ladislav grof Mailath, vlastelin	Donji Mihljac	26.298
4	Elemer pl. Janković, vlastelin	Suhopolje	25.143
5	Gustav grof Normann, vlastelin	Bizovac	24.633
6	Aladar grof Janković, vlastelin	Cabuna	18.746
7	Ladislav grof Janković, vlastelin	Gradina	15.096
8	Pavao grof Pejačević, vlastelin	Podgorač	11.395
9	Edmund barun Guttmann, vlastelin	Orahovica/Voćin	11.251
10	Vilmoš barun Guttmann, vlastelin	Orahovica/Voćin	11.251
11	Ladislav Guttmann Guttmann, vlastelin	Orahovica/Voćin	11.251
12	Alfred barun Guttman, vlastelin	Orahovica/Voćin	11.251
13	Dragutin Leopold Pfeiffer, veleposjednik	Orlovnjak	8.488
14	Antun pl. Mihalovich, veleposjednik	Osijek	8.048
15	Josip Schmidt, veleposjednik	Osijek	7.176

Pod utjecajem političkih gibanja u Osijeku bile su u sukobima i dnevne novine, podržavajući svoje političke opcije. Antagonizam se posebice uočavao između „Narodne obrane” kao glasila oporbenih stranaka jedne strane i „Slavonische Presse” i novina „Die Drau” kao glasila vladajuće Narodne stranke s druge strane.³⁰ „Narodna obrana” je još 1905. konstatirala kako se list „Die Drau” okrenuo oporbi, ali ne hrvatskoj već mađarskoj.³¹ Narodnjaci Osijeka imali su oslonac u Skupštini Virovitičke županije,³² njezinu Upravnom odboru,³³ te u velikom županu i njegovoj administraciji.³⁴

U Osijeku su bile vrlo jake i starčevićanske ideje, kojima se suprotstavljala mađaronska politika preko novina „Die Drau”, smatrajući ih štetnom i nepromišljenom radikalnom politikom.³⁵

³⁰ „Slavonische Presse” se ljuti, NO, 2. I. 1905., 2.

³¹ „Drau” je uz opoziciju, NO, 3. IV. 1905., 1.

³² Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), fond: *Zapisnik skupštine virovitičke županije, sjednički zapisnici 1900.-1906. (zapisnik 5. XI. 1904. i 15. VI. 1905.)*, knjiga 23, 276-298.

³³ HDA, fond: *Zapisnik skupštine županije virovitičke od 23. XI. 1905.*, knjiga 23., 355.

³⁴ HDA, fond: *Zapisnik skupštine županije virovitičke*, knjiga 23., 297.

³⁵ Starčevićaner und die 48-er (Pripadnici Starčevića i politike '48. g.), DD, br. 26. (5601), 26. 02. 1905.

Prema svojim političkim opcijama o pojedinim događajima novine se u Osijeku međusobno napadaju, kao što su „Vjestnik Županije virovitičke”³⁶ i „Glasnik Biskupije djakovačke”³⁷ napadali „Narodnu obranu”. Prema pisanju osječkih novina „Die Drau” u Slavoniji 1905. godine djeluje desetak oporbenih stranaka, od kojih su neke vrlo aktivne u Osijeku.³⁸

Na samom početku 1905. godine u Osijeku su se dogodile promjene koje nisu bitnije promijenile politički odnos i utjecaj stranaka na politička zbivanja u gradu. Naime, „Slavonische Presse” donijele su 24. siječnja 1905. godine sljedeću vijest: „Ban Teodor Pejačević ostao je banom, gradonačelnik Graff također je ostao gradonačelnikom, ali je umjesto velikog župana Virovitičke županije Chavrata, postao od 1904. godine novi veliki župan Antun Mihalović.”³⁹ U Virovitičkoj je županiji i gradu Osijeku 1905. postojalo staro i novo plemstvo koje je aktivno ušlo u sve pore političkog i javnog života grada Osijeka.⁴⁰

U Osijeku je gotovo sve bilo trostruko: njemačko, hrvatsko ili srpsko, te su se po tom ključu sklapali poslovi i veze. U Osijeku su pravaši na čelu s dr. Dragutinom Neumannom imali jako uporište, a zahtijevali su za Slavoniju gospodarsku samostalnost u odnosu prema Mađarskoj. Dr. Neumann je uz pomoć biskupa Strossmayera 1901. godine osnovao dioničku tiskaru i počeo izdavati oporbeni dnevnik „Narodna obrana”. Skupina će koalicionista u Osijeku od 1903. godine, nakon pada bana Khuena Héderváryja, zagovarati ujedinjenje Hrvata i Srba, kojima su se djelomice pridružili i Židovi, a protiv mađarskih i njemačkih preznanja.

Osječko gospodarstvo 1903. godine padalo je u sve veću krizu zbog skretanja robe s istoka mimo grada, uzrokovano izgradnjom novih željezničkih i cestovnih prometnica. Radničko nezadovoljstvo iskoristit će Hrvatsko-srpska koalicija, podupirući radništvo i njihove sve učestalije štrajkove, posebno 1905. i 1906. godine. Socijaldemokratska je stranka 1905. također pristupila Hrvatsko-srpskoj koaliciji i iste godine organizirala u Osijeku veliki generalni štrajk, dok se Koalicija oporbenih stranaka u Osijeku oglašavala listom „Narodna obrana”, a na kraće su se vrijeme Koaliciji pridružili i

³⁶ Listovi koji politiziraju, NO, 3. I. 1905., 2.

³⁷ Nepoštena polemika, NO, 7. I. 1905., 2.

³⁸ *Die wiederauferstehung der Rechtspartei* (Oživljavanje Pravaške stranke), „Die Drau“ (dalje: DD), br. 35. (5610), 19. 03. 1905., 1.

³⁹ Obergespan Anton v. Mihalovich, SP, Nr. 19., 24. Jänner 1905., 3.

⁴⁰ DAO, fond: Cathalogus Nobilium županije virovitičke (izrađeno 31. listopada 1785.), VŽV, br. 12., 15. lipnja 1905., 125. (...plemići-velikaši 1745.-1846. Virovitičke županije: Erdödy, Pejacevich, Prandau, Adamovich, Mihalovich, i td.... Od 1848. prekinut je upis novih plemića, a od župana Teodora Pejačevića i podžupana Levina Chavrata ne vode se zapisi plemstva na latinskom nego na hrvatskom jeziku ...).

pravaši (od 1906.), te je tako u Osijeku bio stvoren jaki stranački blok protiv Mađara i mađarona, odnosno Narodne stranke.

Novine „Die Drau” napominju kako su početkom 1905. godine „mladi političari” osnovali dvije nove stranke: Seljačku stranku i Naprednu stranku, te u komentaru dodaju kako je svrha stranaka zalagati se za privredni i intelektualni napredak seljaka a protiv dominacije veleposjednika, ali i protivljenje programu „Obzor-stranke”.⁴¹ U političkom se programu načela Napredne stranke poklapaju s Narodnom strankom i politikom Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog sabora.⁴²

Od četrdesetorice zastupnika u budimpeštanskom zajedničkom Saboru, Slavonija i grad Osijek, prema pisanju novina „Die Drau”, zbog njihovih neaktivnosti nisu imali nikakve koristi, te se predlaže revizija njihova djelovanja.⁴³ U svibnju 1905. u Osijeku su održani izbori za popunu četrdesetak skupština i vijećnika za gradsko zastupstvo, na kojima su narodnjaci pobijedili u gotovo svim izbornim mjestima.

„Slavonische Presse”, opravdavajući „tekuću” narodnjačku vlast, napominje kako je opozicija u Osijeku u krizi te kako se ne treba prepustiti već pripremati za izbore.⁴⁴ Napominje se kako je u Osijeku kaos u oporbi jer se javljaju neke nove organizacije i sektašenja u strankama,⁴⁵ stoga se moli za ustrajnost i apelira na druge novinare i političare da konačno nešto učine.⁴⁶

Neke se stranke u Osijeku reorganiziraju, poput Nezavisne stranke koja je osnovala svoj stožer i kabinet zbog predstranačkog djelovanja.⁴⁷ Oporba se pokušavala organizirati i zajednički djelovati, te je u tu svrhu zakazala za 4. srpnja 1905. godine zajedničku konferenciju hrvatskih i srpskih vodećih oporbenih političara, kako bi se dogovorili za predstojeće izbore.⁴⁸ Novine „Slavonische Presse”, kao glasnogovornik narodnjačkih i još nekih interesnih i političkih krugova u Osijeku, izražavaju sumnju u odlučnost i ujedinjenje oporbe za predstojeće izbore.⁴⁹ „Slavonische Presse” ujedno smatra da su oporbenjaci vrlo glasni i skloni izazivanju krize vlasti te podupiranju štrajkova u Osijeku. Oporba se, prema pisanju istih novina,

⁴¹ Neue Parteibildungen (Osnivanje novih stranaka), DD, br. 2. (5578), 3. 01. 1905.

⁴² Das wahre politische Programm (Pravi politički program), DD, br. 4. (5580), 8. 01. 1905.

⁴³ Die vierzig Schweiger (40 šutljivaca), DD, br. 47. (5621), 16. 04. 1905.

⁴⁴ Die Opposition und die Krise, SP, Nr. 114., 18. Mai 1905., 1. i 2.

⁴⁵ Lokal-Nachrichten „Entdeckte Organization”, SP, Nr. 116., 20. Mai 1905., 2

(Molimo za ustrajnost), SP, Nr. 117., 21. Mai 1905., 2.

⁴⁷ Unabhängigkeitspartei und Kabinettsbildung, SP, Nr. 127., 26. Mai 1905., 1. i 2.

⁴⁸ Lokal-Nachrichten „Eine Konferenz der Opposition”, SP, Nr. 136., 15. Juni 1905., 3. „...Oppositionellen für den 4. Juli alle oppositionell gesinnten Kroaten und Serben Slavoniens zu einer in Essegg abzuhaltenden Konferenz...”

⁴⁹ Einigung der Oppositions ?, SP, Nr. 139., 18. Juni 1905., 1.

okupljala oko „Obzora”, bivajući tako nazivana i „obzorašima”, „starčevićancima” i „domovinašima” („Die Obzorasen, die Starčevićaner und Domovinašen-Gruppe der Rechtepartei werben also an ihren alten Programmen...”).⁵⁰

„Vjestnik Virovitičke županije” nije se slagao s nekim stavovima oporbenih prvaka u Osijeku i okupljanjem oporbe budući da nije znao je li oporba za neovisnost ili jedinstvo s Ugarskom, za nagodbu ili protiv nje. „Nije se kazalo što se želi. Izglasane su 3 rezolucije i izabran centralni odbor od 7 osječkih lica za izbore... Opozicija 18 stranaka je najavila rat rodoljubnoj narodnoj stranci (...) ako pobijede, kako će 18 stranaka dijeliti vlast (...).“⁵¹

Suprotstavljajući se „Narodnoj obrani” glede pisanja o ugroženosti Hrvata od drugih narodnosti u Osijeku, „Vjestnik Virovitičke županije” prenosi mišljenje Levina pl. Chavraka, donedavnog velikog župana, da je Osijek „po popisu još 1900. priznalo 52% žiteljstva njemačkim, 9% mađarskim, a 35% hrvatskim ili srpskim (...) te je pokazan napredak u pohrvaćivanju stranog elementa (...).“⁵²

U Zagrebu je još 1904. godine održan kongres Socijalno-demokratske stranke u Hrvatskoj, a u glavni je odbor od deset ljudi ušao Kolarić iz Osijeka,⁵³ što je značilo da su pristaše iste stranke djelovale u Osijeku. Pišući o Stjepanu Radiću novine „Die Drau” hvale smjer njegove politike u Seljačkoj stranci, smatrajći je realnom i suprotstavljenom „obzorašima” i shvaćanju da se „na temelju nagodbe može sklopiti jedan pozitivan posao.”⁵⁴ Mladi su se „obzoraši” u Osijeku odijelili od matične stranke te ustrojili novu stranku – Naprednu, jer nisu bili zadovoljni Strankom prava, što su i pokazali svojim bučnim nastupima na pučkim skupštinama izvan Osijeka, u Valpovu i Donjem Miholjcu.⁵⁵

Nadalje, „Slavonische Presse” donijele su vijest da je u Osijeku održana konferencija oporbe s predstavnicima iz cijele Slavonije. Na konferenciji su oporbenjaci, prema pisanju istih novina, namjeravali Osijek pretvoriti u središnji stožer oporbe koja se trebala zvati „Hrvatska nacionalna ljevica”.

⁵⁰ Einigung der Opposition, SP, Nr. 139., 18. Juni 1905., 1.

⁵¹ DAO, Sastanak slavonske opozicije, VŽV, br. 14., 15. srpnja 1905., 133.

⁵² a) DAO, Levin pl Chavrak (prilikom imenovanja za predstojnika zemaljskog-vladinog unutarnjeg odjela), VŽV, br. 15., 1. kolovoza 1905., 138. b) Koliko ima Mađara, VŽV, br. 56., 15. kolovoza 1905., 152. (...U Hrvatskoj i Slavoniji 90.180 ili 3,8%, od toga najviše u Virovitičkoj županiji 14%, Požeškoj 6%, Srijemskoj 6%, Bjelovarsko-Križevačkom 4%, u gradu Osijeku 9%, Zemunu 5%, Zagrebu 4%...).

⁵³ Kongres soc.-dem. stranke u Hrvatskoj, NO, 6. IV. 1904.

⁵⁴ Ein edles Brüderpaar (Plemenita braća), DD, br. 16. (5591), 2. 02. 1905.

⁵⁵ DAO, Razne vijesti, VŽV, br. 2., 15. siječnja 1905., 19. (...mladi obzoraši ustrojili su novu Naprednu stranku na čijem čelu su bili: dr.Lorković, Heimrl, dr.Poljak i dr....).

Takva je ujedinjena oporba po svom zacrtanom programu trebala „smrviti” Narodnu stranku.⁵⁶ Razloge pisanja o istim problemima „Slavonische Presse” otkrivaju u svom članku od 16. studenoga 1905. godine, pod naslovom „Borba protiv Narodne stranke”, misleći pritom na nacionalne oporbene stranke hrvatsko-srpske koalicije.⁵⁷

Politička raspoloženja u gradu Osijeku prizivala su nove izbore, pa su se tako često u tisku nalazili i lažni napisi o novim izborima, ali i tvrdnje kako je oporba nejedinstvena a vlast kompromitirana.⁵⁸ Zagrebačke „Narodne novine” često su demantirale takve vijesti kao preuranjene i netočne.⁵⁹

U Osijeku je stalni međunacionalni naboj izražen kroz novinsku polemiku, posebno s njemačkim⁶⁰ i mađarskim nastojanjima.⁶¹ Protunjemačko se raspoloženje u Osijeku izražavalo u „Narodnoj obrani” koja je sebe smatrala čistim hrvatskim listom i zastupnikom hrvatskih interesa u gradu Osijeku.⁶²

Osječka rezolucija 4. srpnja 1905. godine

Tijekom 1906. godine, kao i prethodne 1905. godine, održano je desetak sjednica osječkog gradskog zastupstva⁶³ s uobičajenim temama proračuna, prometnica i izbora. Sve je ukazivalo na to da se proteklim gradskim izborima 1905. godine gotovo ništa nije promijenilo i da se nastavlja sa starom političkom praksom. Oporba u gradu Osijeku se prvi puta pokušala objediniti i dogovoriti oko svoga zajedničkog djelovanja.⁶⁴ Osječke novine „Narodna obrana” nekoliko su puta upozoravale na vrijeme i mjesto oporbene sastanka.⁶⁵

Konačno je u Osijeku 4. srpnja 1905. godine održan sastanak pouz-

⁵⁶ Von den Matadaren der Esseker Opposition..., SP, Nr. 151., 5. Juli 1905., 2.

⁵⁷ Der Kampf gegen die Nationalpartei, SP, Nr. 263., 16. November 1905., 1.

⁵⁸ Novi izbori, NO, 10. I. 1905., 1.

⁵⁹ Razpust Sabora i novi izbori, NO, 11. I. 1905., 1.

⁶⁰ a) Die Drau i hrvatska doljnjojogradska čitaonica, NO, 14. I. 1905., 2. „...Drau se zahvaljuje skupštini hrvatske čitaonice jer je čitaonica odlučila abonirati novinske blizance Drau i i Hrvatstvo. Drau je plitkoumna jer čitaonice to čine zbog debate...” b) Slavonische Presse naziva Zagreb, Osijek i Djakovo Agram, Essek i Djakovar, NO, 26. I. 1905., 2.

⁶¹ Hrvati virovitičkog kotara traže od hrvatske vlade da zatvori četiri mađarske škole..., NO, 20. I. 1905.

⁶² Samo njemački, NO, 7. II. 1905., 2.

⁶³ DAO, *Zapisnici gradskog poglavarstva Osijeka, 1906.*, knjige 2. *Sjednice; 1. II., 9. III., 2. IV., 23. V., 31. V., 27. VI., 31. VII., 10. IX., 19. IX., 26. XI. 1906.*

⁶⁴ Uoči sastanka hrvatske opozicije iz Slavonije, NO, 28. VI. 1905., 1.

⁶⁵ Učestnike sastanka urečenog na 4. srpnja, NO, 30. VI. 1905., 2.

danika oporbenih stranaka u Slavoniji, gdje je na prijedlog dr. Vladimira Kovačevića na skupštini za predsjednika bio izabran dr. Dragutin Neumann, za potpredsjednika Milko Cepelić, a za tajnika Milan Šarić. Na sastanku su primljene i izglasane rezolucije s prijedlogom da se skup nazove „Hrvatskom združenom opozicijom”, a da njezin organ budu osječke novine „Narodna obrana”. Tzv. osječka Rezolucija,⁶⁶ sastojala se od tri dijela: *I. O političkom položaju Hrvatske, II. O izbornoj organizaciji i III. O izbornom sporazumku sa Srbima.*

Rezolucijom je izražen nezadovoljavajući politički položaj Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u dualističkoj monarhiji, te potreba da se oporbene stranke združe za vrijeme izbora; da vladajuća Narodna stranka nije ostvarila hrvatsko-slavonske interese, te da se sa srpskim oporbenim strankama surađuje u dobivanju izbora. Sastanku su u Osijeku prisustvovali i narodni zastupnici Hrvatske stranke prava dr. August Harambašić, Janko Šašel i Stjepan Zagorac.

Pronjemačke i promadžarske osječke novine i stranke optuživale su oporbene stranke za slavonski partikularizam, nezadovoljni sastankom oporbenjaka i izglasanom rezolucijom.⁶⁷ Gradski se zastupnici o osječkoj rezoluciji nisu javno izjašnjavali,⁶⁸ pa je stoga teško pretpostaviti njihove težnje. Osječke novine „Die Drau” pisale su o skupu oporbenih stranaka u Osijeku, ali su bile rezervirane pišući kako ne znaju pravu svrhu skupa oporbenih stranaka, već su prenijele u svoj list članak iz osječke „Narodne obrane”: „da je teško otkriti zbog čega je održana konferencija. Vjerojatno zbog osnivanja nove stranke u cilju provođenja hrvatskih i slavonskih interesa za ostvarenje hrvatskog državnog prava”.⁶⁹

Rezolucija oporbenih stranaka donesena je u Osijeku ranije nego što je izglasana i objavljena Riječka rezolucija,⁷⁰ koja će postati okosnicom nove politike u Hrvatskoj i Slavoniji. Još jednom u 1905. godini osječka je „Narodna obrana” priželjkivala saborske izbore⁷¹ u Osijeku za koje je procijenila kako će biti važniji od svih dosadašnjih izbora.

⁶⁶ Sastanak pouzdanika opozicionalnih stranaka u Slavoniji, NO, 4. VII. 1905., 1.

⁶⁷ Slawonische Wirtschaft, NO, 12. VII. 1905., 3. „...Iza posljednjeg sastanka podmetnuli su nam zagrebački i osječki magjaronski listovi, da smo mi počeli širiti nekakav slavonski partikularizam. Mi smo tu podvala odma najodlučnije od sebe odbili, premda moramo priznati, da je i u nas od neko doba porasla naša “slavonska” samosviest i naš “slavonski” ponos....”

⁶⁸ Sjednica gradskog zastupstva, NO, 22. VII. 1905., 4.

⁶⁹ Eine Oppositionelle Parteiersammlung in Essek (Skup oporbenih stranaka u Osijeku), DD, br. 79. (5651), 2. 07. 1905.

⁷⁰ Riečki zaključci (Riečka rezolucija), NO, 5. X. 1905., 1.

⁷¹ a) Izbori, NO, 5. XII. 1905., 1. b) Pripreme za buduće saborske izbore, NO, 12. XII. 1905., 1.

Izborna kampanja i izbori u gradu Osijeku 1906. godine

Preko medija stanovništvu Hrvatske i Slavonije obraćale su se 1905. godine neke stranke svojim proglasom „Narode!“⁷² u kojem su objašnjavale stanje u Hrvatskoj i Slavoniji, pisale o opasnostima koje stoje pred zemljom i o potrebi koaliranja oporbenih stranaka. Pamfleti su završavali potpisima Središnjeg odbora koalirane hrvatske i srpske opozicije u kojoj se nije posebno spominjala slavonska oporbena organizacija. Uredništvo je „Narodne obrane“⁷³ smatralo kako se slavonska oporbena organizacija u Osijeku nije spominjala zato što je to koalicija srpskih i hrvatskih oporbenih stranaka te da slavonska oporbena organizacija nije stranka već sastavni dio iste koalicije. Protiv tek objavljene saborske izborne liste kandidata⁷⁴ bili su oporbeni prvaci, viđeniji građani Osijeka. U Osijeku je 27. siječnja 1906. godine Koalicija organizirala manifestacije sloge Hrvata i Srba.

Mađaroni vladajuće Narodne stranke u Osijeku pokrenuli su pod vodstvom dr. Huga Spitzera, njegovog vlasnika i urednika, novi list „Osječki Tjednik“, ali i druge nove, slične listove po Hrvatskoj i Slavoniji, posebno u Varaždinu.⁷⁵ Tako je osječki list „Narodna obrana“ dobio još jednog novog protivnika u listu „Osječki Tjednik“, koji je bio promađaronski⁷⁶ kao i osječki „Die Drau“.⁷⁷ U Osijeku je u isto vrijeme bilo promicatelja mađarskog jezika i kulture, ali i političkih nastojanja oko ideje velike Mađarske, posebno unificiranom ugarskom vladinom politikom Julijanske akcije.⁷⁸

Jezično je stanje u Osijeku bilo vrlo kompleksno, a „Narodna obrana“ zagovarala je borbu za narodni jezik.⁷⁹ Ujedno se isti list rugao promađaronskim listovima u Osijeku zbog njihovih prilagođavanja općim prilikama i zakulisnim igrama, pa je tako napominjao da će se „Die Drau“ pretvoriti u veliki dnevnik „Gross Kroatien“, „Slavonische Presse“ u „Neue freie kroatische Presse“, dok će se „Osječki Tjednik“ pretvoriti u „Hrvatsko

⁷² Narode (koalicija potpisana 11. XII. 1905. u Zagrebu), NO, 14. XII. 1905., 1.

⁷³ Osvrt na saborsko zasjedanje, NO, 16. XII. 1905., 1.

⁷⁴ Osječke izborne liste, NO, 25. I. 1906., 1. „...U IV. i V. izbornom kotaru izraženi su prigovori prema saborskoj izbornoj listi, jer neki nisu stekli izbornu pravo, neki nisu hrvatski zavičajnici, neki su učitelji mađarskih škola, neki ne plaćaju 30 K izravnog poreza, sedmorica nisu navršili 24 godine i td...”

⁷⁵ Opet magjaronski list, NO, 11. II. 1906., 2.

⁷⁶ Političko čedomorstvo, NO, 15. II. 1906., 2. „...Najnoviji Messija magjaronske stranke, njezin reorganizator i popularizator “izvan parlamenta” g.dr.Hugo Spitzer, začeo je u do sada nepoznatom prilegu novi politički program...”

⁷⁷ Mutna “Drau”, NO, 16. II. 1906., 2.

⁷⁸ Nastavnik – propagator magjarskog jezika, NO, 13. II. 1906., 3.

⁷⁹ Za hrvatski jezik, NO, 18. II. 1906., 1.

Uzkrsnuće”.⁸⁰

Iščekivali su se novi izbori, pa je „Narodna obrana” napomenula da bi izbori mogli biti svakako prije 19. svibnja, te bi do tada trebali biti izabrani i novi delegati za zajednički Ugarsko (-hrvatski) sabor u Pešti.⁸¹

Konačno je donesena banska odluka da se izbori trebaju održati 3, 4. i 5. svibnja 1906. godine,⁸² pa su za I. i II. osječki kotar izvješeni izbori za 3. svibnja 1906. godine. U istim se novinama uz upozorenje za izbore našlo i geslo „Da srušimo magjarone ! Da izvojtimo obće pravo glasa i slobodu izbora !”.

Istoga su dana došle obavijesti da će na izborima u kotaru Osijek I, predsjednik izbornog odbora biti gradski vijećnik Antun Hrabal, a u kotaru Osijek II. predsjednik će izbornog odbora biti gradski senator Nikola Virovac. Za mađaronske kandidate Narodne stranke za izbore odmah su istaknuti Gjurković i Cseh.

U Osijeku su 24. travnja 1906. izišle dvije liste kandidata: “kandidati združene hrvatske i srbske opozicije” i “magjaronski kandidati u Slavoniji”,⁸³ tj. kandidati Narodne stanke.

Izbornu akciju za Osijek vodio je Odbor koalirane srpske i hrvatske oporbe u Zagrebu (tajnik prof. Josip Pašarić) još od prosinca 1905. godine.⁸⁴

„Seljačka stranka” je svoje pristalice uglavnom imala po selima osječkog zaleđa, ali im list „Die Drau” nije davao velike perspektive u skorašnjim izborima za grad Osijek.⁸⁵

U osječkom su Gornjem gradu Židovi, odnosno dr. Hugo Spitzer, predsjednik „izraelitske bogoštovne občine”, za mađaronskog kandidata istaknuli trgovca i bankara Oskara Weismayera. Za istoga je vladinog mađaronskog kandidata Narodne stranke i osječki evangelički pastor Hildebrandt, kao i sam veliki župan Virovitičke županije Mihalovich. „Narodna obrana” je napomenula kako je vladina stranka „posegnula za kandidatom koji nije sin ove zemlje, već se je ovamo pred par godina iz Magjarske doselio, najbolje dokazuje, koliko oslona imade vladina stranka u ovdašnjem gradjanstvu”.⁸⁶

U proglasu Hrvatske i srpske koalicije od 27. travnja 1906. godine istaknuti su kao kandidati na izborima osječki odvjetnici; za Gornji grad

⁸⁰ Iz novinarskog svieta, NO, 27. II. 1906., 1.

⁸¹ Novi izbori u Hrvatskoj, NO, 10. IV. 1906., 1. „...Prema tomu mogli bi naši se novi izbori obaviti najkasnije u razdoblju od 8. do 15. svibnja...”

⁸² Novi izbori razpisani na dan 3, 4. i 5. svibnja, NO, 23. IV. 1906., 1.

⁸³ DAO, Kandidati narodne stranke, VŽV, br. 9., 1. svibnja 1906., 74.

⁸⁴ Na znanje, NO, 24. IV. 1906., 2.

⁸⁵ Die Bauern partei (Seljačka stranka), DD, br. 115., 24. 09. 1905., 2.

⁸⁶ Izborne viesti, NO, 26. II. 1906., 1.

izvanstranači kandidat, odvjetnik dr. Ante Pinterović, a za Donji grad odvjetnik dr. Vladimir Kovačević.⁸⁷ U osječkom Donjem gradu istaknut je kandidat Narodne stranke, učitelj Bogdan Penjić, a u osječkom Gornjem gradu kandidat Narodne stranke, Oskar Weismayer. Pravaš Dragutin Neumann i vođa osječkih Srba Vaso Muačević podržali su kandidate Hrvatsko-srpske koalicije, jer su imali zajednički interes u odnosu na mađarski hegemonizam i radništvo Osijeka. Većina Židova bila je sklona glasovati za Narodnu stranku, tj. za mađarone.⁸⁸

U osječkom Donjem gradu (izborni kotar Osijek II.), kako navodi "Narodna obrana" od 26. travnja 1906. godine, „službeni se aparat vrlo zabrinuo za kandidata u donjem gradu, pa se glavni stupovi gradskog poglavarstva, a na čelu im sam načelnik Graff, dali na ljubaznu kortešiju među izbornicima, ne bi li ih osvojili za poznatog khuenovog političara Gjurju pl. Gjurkovića, da ga bar Osijek, donji grad, milostivo održi na političkoj površini, kada drugi kotari nemaju volje, da Gjurkovića dižu. Kako već javljamo, građanski odbor ističe kandidaturu Bogdana Penića, upravitelja donjogradske pučke škole, a u slučaju da on ne bi bio umirovljen, voljan je ponuditi kandidaturu Kišpaticu (...). Govorilo se i o kandidaturi Lakstättera, ali ovaj ju je odlučno odbio”.⁸⁹

U osječkom Donjem gradu u svratištu "Mursa", u utorak 24. travnja 1906. godine, održana su dva izborna dogovora, na čelu s gradonačelnikom, s činovnicima i građanskim odborom. Međutim, došlo je do polarizacije interesa jer su činovnici i načelnik Graff bili za Gjurkovića, građanski odbor za Penića, a kako se nisu mogli složiti ostali su pri oba kandidata.

Na skupštini osječkih gornjogradskih Židova koju je sazvao urednik „Osječkog Tjednika” i predsjednik Izraeličanske bogoštovne općine dr. Hugo Spitzer za 25. travnja 1906. godine, dogovorili su se za kandidaturu Oskara Weismayera.

Kandidati „udružene hrvatske i srpske oporbe” prezentirani su kao narodni zastupnici grada Osijeka. Potporu gornjograđana dobio je dr. Ante Pinterović, a dr. Vladimir Kovačević dobio je potporu donjograđana, novo-građana i Tvrđave.⁹⁰

U srijedu navečer, 25. travnja 1906. godine, bio je sastanak u Donjem gradu u Tačkovićevom svratištu. Na skup je došlo oko 60 izbornika, među kojima i neopredijeljeni Srbi na čelu s Vasom Muačevićem koji je i otvorio skup. Vaso Muačević je ispred Srba podržao Penjićevu kandidaturu, kao i

⁸⁷ Proglas hrvatske i srpske koalicije, NO, 27. IV. 1906., 1.

⁸⁸ *Od turskog do suvremenog Osijeka* (grupa autora), Osijek, 1996., 171.

⁸⁹ Kandidati donjogradski na izborima, NO, 26. IV. 1906., 2.

⁹⁰ Živili naši kandidati Dr. Ante Pinterović i Dr. Vladimir Kovačević, NO, 27. IV. 1906., 1.

velečasni Josip Firinger. Međutim, u nedjelju 29. travnja 1906. na velikoj skupštini izbornih kandidata u osječkom Donjem gradu, u Tačkovićevom hotelu, Vaso Mučaveć je promijenio svoju raniju odluku i podržao, kao i neki drugi osječki ugledni građani (Franjo Altgeirer, Ivan Čaldarević, Lazar Bogdanović, Uroš Bošnjak, dr. Hašter, Franjo Mudrovčić), kandidaturu dr. Vladimira Kovačevića, te su zajedno napisali i izdali proglas. „Narodna obrana” obznanila je kako je Gjurković odustao od kandidature jer je, po njihovoj prosudbi, vjerojatno uvidio da nema nikakvih izgleda na izborima.

Da je bilo dosta nepoznanica vezanih uz osječke saborske izbore govori i činjenica da su Neuman, Muačević i Sauter postavili pitanje o slobodnom glasovanju činovnika. Upit je postavljen i upravljen na ministra financija Wekerla, ministra trgovine Kossutha, a s upitom je i posebno napomenuto kako su se kandidati, dr. Kovačević i dr. Pinterović, kandidirali na programu Riječke rezolucije.⁹¹

„Narodna obrana“ je u svom članku „Kandidatura g. Weismayera ili obećanje ludom radovanje” od 28. travnja 1906. napomenula i upozorila: „Erger, Berger, Schloszber i drugovi im, što no ih je sadašnja vlada postavila na čelo osječkim oblastima, sakrivaju se za novi prošireni program narodne stranke, i tako misle pomoću oblastnoga ugleda, novca i do smješnosti mnogih obećanja zavarati i na stranpoticu zavesti osječko gradjanstvo”.

U Osijeku je „Narodna obrana” 28. travnja 1906. donijela vijest kako postoji izborni semitizam: „Javljaju nam prijatelji iz gornjega grada, da poznati židovsko-magjaronski prvaci ovdje kortešuju sa sliedećom parolom: Bitni židovski interesi iziskuju, da se svi židovi, bez razlike stranaka političkog uvjerenja i socijalnog položaja okupe oko magjaronskog kandidata Oskara Weismayera i da svi kao jedna duša na dan izbora glasaju za njega, a proti neodvisnoga gradjanstva dr. Anti Pinteroviću”.

Još je jedanput u istom broju „Narodna obrana” donijela vijest o izbornoj skupštini u Gornjem gradu, u Rajalovom svratištu, gdje je čak 300 izbornika potpisalo listu za kandidata oporbe dr. Antu Pinterovića, te upozorila građanstvo Osijeka da ne nasjeda na vijesti iz novina „Die Drau” o tome kako je dr. Pinterović odbio kandidaturu. Nadalje je u novinama upozoreno kako se navodno „Pogovara po gradu da Weismayerovi korteši love izbornike po gradu i nude im 10-80 kruna po glasu ili pako relutum u vinu. Osim toga stavljaju izbornikom u izgled veliki gulaš – ručak sa pijačom na dan izbora”.

Za čitavu su Hrvatsku i Slavoniju⁹² ponovno ispisani kandidati „udružene hrvatske i srpske opozicije” gdje se nalaze i imena kandidata za

⁹¹ Zajednički činovnici, NO, 27. IV. 1906., 2.

⁹² Kandidati udružene hrvatske i srpske opozicije, NO, 29. IV. 1906., 1.

osječki Gornji grad (*dr. Ante Pinterović, odvjetnik u Osijeku*) i Donji grad (*dr. Vladimir Kovačević, odvjetnik u Osijeku*).

Urednik lista „Narodna obrana”, od 29. travnja 1906., okomio se na kandidata Bogdana Penjića i njegovu potporu u Donjem gradu pišući: „Grad Osiek u obće, a naposeb dolnji, bio je odavna nedonošče –*narodne stranke*-. Ne samo da se je u doljnji Osiek slila sva pljeva celog svieta, nego mu je samozvana –*narodna stranka*- kod svakog izbora naturila takvog kandidata koga nije smio ni jedan kotar primiti, a dolnjograđanima poslao se je najgori kandidat kao dar pod moraš... Penjić i predlađači zaboravljaju: šta je bila narodna stranka za cielu domovinu našu i narod naš; zaboravljaju, da su u njoj ljudi, koji nikada ne misliše svojom glavom, niti ne poradiše vlastitom snagom”. Nadalje, u istom listu i broju pod naslovom „Izborne viesti iz doljnega grada” napominje se sljedeće: „Ovdje se građanstvo sve odlučnije kupi oko kandidata združene hrvatske i srbske koalicije. Magjaronski kandidat Bogdan Penjić izjavio je pred više ljudi, da prima kandidaturu na temelju novoga programa vladine stranke te da će, ako se ma samo i jedna točka novoga programa ne provede, s mjesta preći u opoziciju”.

Za Weismayera su se u Osijeku izjašnjavale i ugledne obitelji, kao Plachte i Justus, a „Narodna obrana” upozorila je građanstvo da su tako u prošlosti činile i druge obitelji, kao Helleri, Filleri, Obersohni, Kerni, Bergeri i ostali, koji su, kada su stekli kapital u Osijeku, otišli iz njega. Sudeći po tome ni Weismayerove pristalice ne zanima niti Osijek niti hrvatski jezik, te je Weismayer “prigrlio” prošireni program Narodne stranke a da ni sam ne zna hrvatski jezik. List „Slavonische Presse” upozorava da „Narodna obrana” ne može pisati kako su svi trgovci i obrtnici Osijeka za Weismayerovu stranku.

U gradu Osijeku izborna je trka toliko uzela maha da su Weismayerove pristalice „najmili 5 gostiona te ih gotovinom zakaparisali, da se kod njih počam od ponedjeljka tumači izbornicima najnoviji program –nar. stranke – i to na sasvim *ustopipateljan* način. Guten appetit ! Šmok –nů ?”⁹³

Sastanak podrške dr. Kovačeviću, a protiv kandidata Penjića, održan je te je u vijestima „Narodne obrane” bilo napisano: „Sadašnji kandidat narodne stranke Bogdan Penjić nije dorastao zadaći narodnog zastupnika, pa ako slučajno i ima sposobnosti, ali nema moći, jer nije neodvisan, nego mora tancati, kako mu oni gore sviraju”.⁹⁴

U svratištu Rajal osječčkoga Gornjeg grada u ponedjeljak se skupilo oko 1.500 ljudi, a skup podrške dr. Anti Pinteroviću otvorio je Jovo Muičević, nakon čega je govorio sam kandidat, upozorivši na zdrave temelje

⁹³ Izborna korupcija, NO, 29. IV. 1906.

⁹⁴ Pouzdani sastanak u novom gradu, NO, 29. IV. 1906., 2.

stranke koja se oslanja na Riječku rezluciju i na sporazumu Hrvata i Mađara, kao i na sporazumu Hrvata i Srba. Pinterović je napomenuo kako je on rođeni Osječanin i da će se brinuti da Osijek bude pravi glavni grad Slavonije, da dobije bolje željezničke prometnice i otvori druga učilišta.

U svratištu Tačković je popodne istoga dana pred 500 ljudi ponovno otvoren skup na kojemu su se uz Hrvate u velikom broju nalazili Srbi i Nijemci. U dvorani bijaše hrvatski i srpski barjak.⁹⁵ Prisutni su pozdravili kandidaturu dr. Vladimira Kovačevića koji je govorio o privrženosti Riječkoj rezoluciji. Skup je skandirao: „Živio dr.Kovačević, Dole s Penićem !”. Kovačević je izvijestio skup o odgovoru koji je stigao iz Pešte o tome kako zajednički činovnici slobodno mogu glasovati. Skup je završio himnom „Liepa naša domovina”.

Kako je napisala „Narodna obrana”, dana 30. travnja 1906. održana je u osječkom Gornjem gradu, u hotelu Rajal, izborna “magjaronska” narodnjačka skupština, dok je u osječkom Donjem gradu dan prije održana “magjaronska” narodnjačka izborna skupština, gdje je dana podrška njihovu kandidatu Penjiću.

Na “magjaronskoj” narodnjačkoj gornjogradskoj izornoj skupštini našli su se viđeniji građani Osijeka.⁹⁶ Penjić je kao narodnjački kandidat na skupu, između ostaloga, rekao da oporbeni kandidati zanemaruju svoju obitelj i svoje zanimanje, a narod takvim ljudima poklanja svoje povjerenje, zaključujući „da se iz tog vidi, da je naš narod još nezrio”.

U „Narodnoj obrani” je sljedećega dana, 1. svibnja 1906. godine, tiskan naslov „Weismayer i hrvatski jezik” u kojem se sarkastično upozorilo građanstvo kako će se za prava hrvatskog jezika boriti novopečeni “mađaronski” narodnjački kandidat za Osijek, Oskar Weismayer, koji ne zna hrvatski! Isti se list okomio i na kandidata Penjića, za kojega tvrdi da nije sposoban izvesti „svoj program”, te kako je Penjić „svršiv svoj govor uzkliknuo: Živio preuzv. g. ban T. Pejačević ! – A poznavajući mi Bogdana i odnošaj mu prama Toši, pitasmo se: je li to moguće, kad znamo, da je Tošo onaj isti, koji je prije, a i pred godinu dana bio !, dakle da je ban Teodor Pejačević ostao i dalje mađaron.”⁹⁷

Nastavljeni su međusobni pritisci i optuživanja pristalica različitih stranaka u gradu Osijeku,⁹⁸ a pred izbore su održani zadnji sastanci izbornika u osječkoj Retfali, gdje su isti podržali kandidaturu dr. Kovačevića.

⁹⁵ Izborna skupština u donjem gradu, NO, 30. IV. 1906., 2.

⁹⁶ Narodnjačka skupština, NO, 30. IV. 1906., 1.

⁹⁷ “Proganjanika” Penjića kandidacija za sabors. poslanika, NO, 1. V. 1906., 2.

⁹⁸ a) Magjaronske presije u donjem gradu, NO, 1. V. 1906., 2. „...Izbornik Antun Zorn obećao je glasovati za oporbenog kandidata dra Vlad. Kovačevića, pa kad su doznali magjaronski korteši oboriše se na njega, te njegovoga poslodavca Glůcka, koji je imao

U Osijeku je posljednja izborna skupština narodnih zastupnika održana 1. svibnja 1906. Otvorio ju je Laubner i zamolio potom Weismayera da obrazloži svoj program. Weismayer je na lošem hrvatskom jeziku govorio o razvoju trgovine i potrebi reforme izbornog reda te o slobodi tiska. Izbornik Plavšić, unatoč povicima protiv Weismayera, zaključuje kako gradu treba takav čovjek koji će znati braniti njegove trgovačke interese.

Tada se ustao kandidat dr. Kovačević, rekavši kako mora govoriti jer je Weismayer napao njegovu stranku da kupuje svoje glasove. Zatim je apelirao na prisutnog velikog župana Mihaloviča da prosudi i osudi Weismayerovo ponašanje. Nadalje je apelirao da veliki župan utječe na činovništvo da može slobodno glasovati.

Međutim, veliki se župan samo zgražao nad Kovačevićevim riječima, posebno onima o činovništvu, izjavivši da to od njega nije očekivao. Dr. Kovačević je odgovorio velikom županu da takav odgovor nije očekivao, već jasnu izjavu o tome smije li činovništvo slobodno glasovati, jer je i podžupan Žepić izjavljivao suprotno, tj. „da će činovništvo glasovati za stranku koja je s narodom, te da ne može glasovati za opoziciju, koja je uvijek samo napadala činovništvo”.⁹⁹ Dr. Kovačević je optuživao podžupana Žepića da je prožet idejama *khuenovštine*, te da je on „zapovjedio” kako će činovništvo glasovati. Uskomešala se sva skupština, tako da nitko više nije mogao doći do riječi uz poklike protiv Weismayera, a za opozicionalnog prvaka dr. Pinterovića. Naposljetku su mađaronski narodni simpatizeri napustili skupštinu prije nego što je Weismayera kandidatura bila prihvaćena.

Kampanja je poprimila neugodne ispade i napise u novinama, pa je tako u istom broju „Narodne obrane” od 1. svibnja bila objavljena vijest kako se u kampanju u Donjem gradu za Penjića upustila i njegova supruga, koja je „razglašavala po varoši, kako je njezin Bogdan najviše Podravčanima razdjeljivao hlača i knjiga o Badnjaku (...) a da je dr. Kovačević Primorac, pa tko bi još za primorca radio, a eto njezin je Bogdan Osječanin”. Međutim, „Narodna obrana”, stavljajući se na Kovačevićevu stranu, završava članak riječima: „Čudne li ženske logike ! Cijeli donji grad dobro zna, da se je dr. Vladimir Kovačević rodio u Osijeku, a Bogdan Penjić u Kondriću, vinogradskom selu kod Djakova”. Nadalje, Penjić „poručuje umirovljenim učite-

konjsku mesnicu, te nije izbornik, prisiliše, da se je Zorn zaprijetio, da će ostati bez kruha, ako bude za opoziciju glasovao. Tako eto Penjićevi korteši shvaćaju ustavnu slobodu izbora...”

b) Podmićivanje, NO, 1. V. 1906., 2. „...Doznajemo iz pouzdanih izvora, da su Weismayerovi korteši četiri izbornika, drž. činovnika podmitili sa 100 K u gotovu novcu, te otvorenim kreditom za u buduće. Podjedno su nudjali po 160 K i ostalima, samo da ih u svoj tabor privedu...”

⁹⁹ Izborna skupština Weismayerova raztepena, NO, 1. V. 1906., 2.

ljima, da će im se povisiti mirovina, ako budu za njega glasovati. Kolike li naivnosti ! Kao da će stvoreni zakon dopustiti iznimaka”.

U osječkom Donjem gradu pronosile su se i vijesti kako je župnik Firinger izjavio da će glasovati za dr. Kovačevića, a „Narodna obrana” objavila članak pod naslovom „Weismayer i hrvatski jezik”, u kojem se isti kandidat ismijava zbog izjave: „neka novi ban ne zaboravi na crvene trgovci, da dobiju velika šume za mali novci”.¹⁰⁰ U istome broju novina priopćeno je kako „židovska bogoštovna općina i njezin predsjednik dr.Hugo Spitzer” još jednom podržavaju narodnjake i kandidata Weismayera.

Od 2. svibnja 1906. godine „Narodna obrana” na prvoj stranici naslovom „Izbori u Osijeku” upozorava da će se glasovati abecednim redom te da izbornici trebaju doći sutra na birališta najkasnije do 9 sati; te: “ako se prvo čitanje ne svrši do jedan sat, više nitko neće moći glasovati, ako kod prvog nije bio prisutan”.

Opći proglas za izbore završio je napisom: “Živio nam, procvao i sjao naš bieli Osiek ! Živilo njegovo svjestno, slobodno i rodoljubno gradjanstvo !!!”.

U Osijeku u Weingrubеровom hotelu, Weismayer je održao sastanak sa željezničarskim činovnicima kojima je govorio o svojem programu.

Simpatizeri različitih stranaka u gradu Osijeku često su preko jednih proglaša priljepljivali druge, naprimjer preko Kovačevićih Penjićeve proglaše.

Izbornike dr. Pinterovića „Narodna obrana” je 2. svibnja upozorila „da će se izbor narodnog zastupnika za osječki gornji grad obaviti sutra u četvrtak, u vrtu nove pučke škole u Jägerovoj ulici i to od 9 sati do podne do 1 sat po podne”. Sve su se gornjogradske pristaše dr. Pinterovića trebale sastati do pola osam na Žitnom trgu u gostionici „Kod Rusa”.

Donjogradski i novogradski izbornici bili su pozvani da glasuju za oporbu i dr. Kovačevića, a “magjaroni” su u istom dijelu grada bili pozvani da glasuju za svog prvaka Penjića, kao kandidata proširenog programa Narodne stranke. Na skupštini Virovitičke županije u Osijeku, dr. Vladimir Prebeg je predložio da veliki župan i skupština pošalju okružnicu po kotarima i općinama da se ne smije „korteširati niti za jednog izbornog kandidata”.¹⁰¹

¹⁰⁰ Izborne vijesti, NO, 2. V. 1906., 1.

¹⁰¹ HDA, fond: *Zapisnik skupštine županije virovitičke od 26. VI. 1906.*, knjiga 23., 360.

Izborni rezultati za grad Osijek 1906. godine

Izbori su za saborske zastupnike u gradu Osijeku završili bez izgreda. Vrlo brzo po njihovu završetku bili su poznati i konačni rezultati. Već u petak, 4. svibnja 1906. godine, objavljena je u „Narodnoj obrani” cjelovita lista izabranih kandidata za saborske zastupnike.

Pobjedu je u osječkom Gornjem gradu odnio izvanstranački kandidat dr. Ante Pinterović, dok je u Donjem gradu pobjednik izbora bio kandidat Narodne stranke Bogdan Penjić.

Tako je u Osijeku dr. Pinterović kao saborski zastupnik zamijenio bivšeg saborskog zastupnika Ervina Cseha, a Penjić je zamijenio bivšeg saborskog zastupnika Ivana pl. Adamovića.

Dakle, izbori u osječkom Gornjem gradu (izborni kotar I.) završili su pobjedom oporbenog izvanstranačkog kandidata dr. Pinterovića. On je dobio 419 glasova u odnosu na mađaranskog predstavnika Narodne stranke Weiszmayera koji je dobio 313 glasova. Prema priopćenju predsjednika izborne komisije dr. Hrabala, dr. Pinterović je sa 105 glasova više izabran za saborskog zastupnika. Izbori u osječkom Donjem gradu (izborni kotar II.) završili su pobjedom mađaranskog prvaka Narodne stranke Penjića. On je dobio 255 glasova u odnosu na oporbenog prvaka dr. Kovačevića koji je prema priopćenju predsjednika izborne komisije Virovca¹⁰² dobio 250 glasova. Penjić je tako pobijedio s 5 glasova više i postao saborskim zastupnikom.¹⁰³

Prema rezultatima izbora u gradu Osijeku, oporba i dotadašnja vladajuća Narodna stranka podijelile su broj saborskih mandata, iako je oporbi promaklo da za pet izbornih glasova dobije oba mandata. Za Hrvatsko-slavonsko-dalmatinski sabor grad Osijek je izabrao dva zastupnika, a Virovitička županija osam, dakle ukupno deset zastupnika; od toga je samo jedan zastupnik bio izvanstranački, a 9 je zastupnika pripadalo Narodnoj (mađaronskoj) stranci.¹⁰⁴

¹⁰² Refleksija k izborima u Osieku, NO, 4. V. 1906., 3.

¹⁰³ Izabrani saborski zastupnici za grad Osijek 1906. godine, NO, 8. V. 1906., 1.

¹⁰⁴ Zastupnici u Hrvatskom saboru od izbora 1906. godine za Virovitičku županiju i grad Osijek:

Prema zanimanju, od novih (10) zastupnika iz grada Osijeka (2) i Virovitičke županije (8), izabranih u Hrvatski državni sabor od 1906. godine, četvorica su bili veleposjednici s plemićkim titulama (*Theodor grof Pejačević iz Našica, Gustav grof Normann iz Bizovca, Aladar grof Janković iz Cabune, Levin pl. Chavrak Letovanički*), petorica su bili odvjetnici (*dr. Antun Pinterović iz Osijeka, dr. Antun Švarcmajer iz Đakova, dr. Milan Maksimović iz Dalja, dr. Stjepan Barlović iz Osijeka za Vuku, dr. Dragutin Benak iz Slatine*), te jedan činovnik (*Bogdan Penjić, učitelj iz Osijeka*). Od deset zastupnika iz grada Osijeka i Virovitičke županije sedam je bivših zastupnika i dalje zadržalo mandat iz prethodnog saziva Sabora.

U Hrvatsko-slavonsko-dalmatinski sabor iz grada Osijeka 1906. godine ušao je jedan zastupnik Narodne stranke i jedan izvanstranački zastupnik, a niti jedan kandidat iz Hrvatsko-srpske koalicije, Starčevićeve stranke prava i Hrvatske seljačke stranke. Prema profesiji, u novi je Sabor ušlo iz grada Osijeka i Virovitičke županije: pet odvjetnika, četiri posjednika i jedan činovnik.¹⁰⁵ Novi je Hrvatsko-slavonsko-dalmatinski sabor zasjedao prvi put u novom sazivu 9. svibnja 1906. godine. Ban Teodor grof Pejačević pročitao je kraljevski reskript i otvorio zasjedanje Sabora na kojemu je izvršen izbor saborskih tijela. Izabrana su tzv. nova četrdesetorica za zajednički Ugarsko-hrvatski sabor u Pešti, a među njima su iz Osijeka bili dr. Ante Pinterović i Bogdan Penjić koji je u međuvremenu postao disident Narodne stranke.¹⁰⁶

Negodovanja u Osijeku na izbor Penjića poslije izbora stalno je poticala „Narodna obrana” koja je bila protiv „mađaronske” Narodne stranke.

Tako su se u istim novinama donosile vijesti kako je u Osijeku bio prikupljen 351 prosvjedni potpis protiv Penjića, čak i onih koji su nedavno glasovali za njega.¹⁰⁷ Iste novine negodovala su što je nedavnim svibanjskim izborima promijenjena narodnjačka vlada (Sabor) u Hrvatskoj i Slavoniji, a da su i nadalje u županijama ostali veliki župani u mađaronskoj Narodnoj stranci, unatoč tome što je i sam ban Teodor grof Pejačević istupio iz Narodne stranke te sklopio dogovor s „rezolucionašima”. Isti je list zaključio: „Ne može se to pak dopustiti, protiv toga morala bi hrvatska javnost uložiti najodlučniji prosvjed, proti anomalije, da nadalje uz rezolucionašku narodnu vladu ostaju mađaronski veliki župani”.¹⁰⁸

U osječkom Donjem gradu je poslije izbora, 21. listopada 1906. godine, osnovana Hrvatska stranka prava, netom što je osnovana ista stranka u osječkom Gornjem gradu.¹⁰⁹

Za zaključiti je kako su izbori za Sabor obavljani u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji,¹¹⁰ s uočljivim promjenama rezultata; jačanjem oporbenih stranaka i njihove nove respektabilne uloge u Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom državnom saboru od 1906. godine.

U gradu su Osijeku saborski izbori 1906. godine imali veliko značenje za cijelu Slavoniju, jer Narodna stranka nije izborima kao ranije dobila oba zastupnika. Narodna je stranka u gradu Osijeku dobila zakratko jedan mandat, no njezin je kandidat ubrzo postao disidentom iste stranke, dok je

¹⁰⁵ Novi sabor (zastupn. iz Virovit. župan. i grada Osijeka prema zanimanju): 1906. godine, NO, 8. V. 1906., 1.

¹⁰⁶ Hrvatski sabor (izabrani delegati u zajednički sabor), NO, 18. V. 1906., 3.

¹⁰⁷ Poslanica izbornika Bogdana Penjića, NO, 6. VII. 1906., 2.

¹⁰⁸ Veliki župani (Osiek, 10. kolovoza), NO, 11. VIII. 1906., 1.

¹⁰⁹ Organizacija hrv.stranke prava u donj. Osijeku, NO, 14. X. 1906., 3.

¹¹⁰ Izabrani saborski zastupnici, NO, 4. V. 1906., 2.

drugi izvanstranački mandat dobio u izborima potporu Koalicije; dakle izgubila je oba zastupnika iz svojih redova.

Saborski izbori 1906. godine doveli su na vlast u Hrvatskoj i Slavoniji Hrvatsko-srpsku koaliciju, a oslabili Narodnu stranku; za Hrvatsko-slavonsko-dalmatinski sabor označit će početak kraja mađaronske politike u Osijeku.

RESOLUTION OF OSIJEK IN 1905 AND ELECTIONS FOR THE CROATIAN PARLIAMENT IN THE TOWN OF OSIJEK IN 1906

Summary

Social - economical circumstances in the town of Osijek and political and inter-party relations influenced the elections for representatives to Croatian - Slavonian - Dalmatian parliament in 1906.

In the town of Osijek there were more parties and coalitions in the beginning of the 20th century, and People's party (Narodna stranka) was in power in Osijek and the county of Virovitica. Osijek was multinational and multi-confessional town and center of Slavonia, and it was a center of many antagonisms of economical and political interests which were specifically expressed through the elections.

In Osijek there was Croatian - Serbian coalition and there was agreed Osijek Resolution, before the Resolution of Rijeka was brought, and apart from the People's party, great influence in the town of Osijek had Starčević's party of Law (Stranka prava) and Croatian Farmers party (Hrvatska seljačka stranka).

For the representatives in Croatian - Slavonian - Dalmatian parliament the results of elections in Osijek brought many changes, because in stead of former two representatives People's (Hungarian) party, Croatian parliament was entered by one independent representative supported by the opposition (coalition) and one representative supported by the People's party, who later became the dissident of the same party.

Since the elections in 1906, the town of Osijek shared the destiny of the rest of Croatia and Slavonia, where the opposition (coalition) came to power, while the People's party weakened, which for Osijek will mark the beginning of the end of Hungarian "People's" policy.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 3, Osijek, 2008.

Nakladnik:

Odsjek za povijest - Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Prof. dr. sc. Loretana Despot

Računalna obrada i prijelom

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Denis Pavić, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka